

I det interkulturella gränslandet

– identitetsskapande inom undervisningen i Svenska för invandrare (SFI)

Inledning

In this complex and dynamic environment, the need for sensitively designed and socially and culturally responsible educational and language programs for adult immigrants, migrants, and refugees who relocate, both voluntarily and involuntarily, across the world has never been greater.
(Burns & Roberts 2010: 409)

Burns och Roberts lyfter i det inledande citatet fram hur behovet av utbildning och särskilt språkutbildning förändrats och ökat i en tid karaktäriserad av globalisering och migration. De människor som migrerar till Sverige erbjuds möjlighet att lära sig det svenska språket inom ramen för olika utbildningsinsatser. Enligt den svenska språklagen ska »var och en som är bosatt i Sverige ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenska« (SFS 2009: 600 14 §). En möjlighet för vuxna att lära sig svenska som andraspråk ges inom ramen för skolformen Svenska för invandrare (SFI) där drygt 114 000 personer deltog under 2013. Inom SFI-undervisningen möts således människor med varierande erfarenheter och kunskaper vad gäller språk, kultur, utbildning och arbete. Dessa olika erfarenheter lyfts dock i talet om SFI oftast fram som ett hinder eller utmaning för undervisningen och därmed ett skäl till ökad individanpassning (se t.ex. SOU 2013: 76). Samtidigt ska undervisningen i SFI bidra till att deltagarna utvecklar interkulturell kompetens.

JENNY ROSÉN

Lektor i svenska som andraspråk, fil. dr. i pedagogik,
Högskolan Dalarna
jro@du.se

Interkulturell kompetens formuleras som ett uttalat mål för undervisningen i SFI från och med 2009 års kursplan (SKOLFS 2009: 2, 2012: 13) även om kulturjämförande inslag funnit med även i tidigare styrdokument för verksamheten. I följande artikel belyses med utgångspunkt i en etnografisk studie vid ett lärcenter för SFI, deltagarnas identitetsarbete som en del av det interkulturella lärandet i SFI-undervisningen. Deltagande och identitetsarbete förstås som centrala delar av lärandet och fokus riktas i studien på vilka möjligheter för detta som finns för deltagarna i undervisningen om kultur i klassrummet.

Interkulturell kompetens började framhållas i en utbildningskontext av UNESCO 1974 för utbildning som skulle främja internationell förståelse, samarbete och fred. I en svensk kontext började begreppet användas samtidigt som mångkulturbegreppet i samband med den statliga utredningen *Språk- och kulturarvsutredningen* (Utbildningsdepartementet 1983) vilket resulterade i ett beslut om att skolan skulle präglas av ett interkulturellt perspektiv. Europarådet lyfter fram den interkulturella dialogen för att öka förståelsen för den andre (European Council).

Intercultural dialogue is an open and respectful exchange of views between individuals and groups belonging to different cultures that leads to a deeper understanding of the other's global perception.

Ett interkulturellt förhållningssätt innebär i detta perspektiv att dels bli medveten om sin egen etnocentrism, dels att möta andra med respekt genom dialog. Det interkulturella inbegriper därmed ett identitetsarbete, där frågor om vem jag och vi är förhandlas i dialogen med den andre. I detta perspektiv är identitet inte ett fast objekt utan en dynamisk process i vilken vi skapar och omskapar narrativer om vem vi är, vem vi har varit och vem vi kan bli inom de diskurser som är tillgängliga för oss. Språk och identitet är därmed sammanflätade. Förhandling av identiteter ska därmed förstås som samspillet mellan de positioner som tillskrivs individen av andra och hur individen positionerar sig själv – förhandlingar som alltid är inbäddade i globala och lokala maktförhållanden (Pavlenko & Blackledge 2004). Att lära ett andraspråk, såsom svenska inom SFI, kan enligt Pavlenko och Lantolf förstås som »a struggle of concrete socially constituted and always situated beings to participate in the symbolically mediated lifeworld of another culture« (2000: 155). Även Norton (2000) uppmärksammar att lärandet av ett andraspråk inte kan förstås som ett lärande av abstrakta färdigheter utan som lärande av en

social praktik som inbegriper deltagarnas identiteter på komplexa och ibland motsägelsefulla sätt. Identitetsarbete i SFI-klassrummet kan således inte enbart ses som en förhandling om vem den enskilda individen kan vara i det aktuella klassrummet här och nu utan också vem hen varit och vem hen kan bli i de sammanhang som finns i det nya landet. Människors identiteter är med andra ord pågående processer som rör sig såväl mellan olika rum/kontexter som i tid mellan det förflutna, nuet och framtiden.

Inledningsvis ges en kort introduktion till SFI-utbildningen och dess syfte, som sedan återföljs av en presentation av det empiriska materialet och det forskningsprojekt som det skapats inom. I centrum för analysen står två korta samtal från SFI vilka illustrerar vanligt förekommande sätt på vilka interkulturella spörsmål gavs utrymme i undervisningen i de klassrum som ingick i den studie som presenteras.

Svenska för invandrare (SFI)

Utbildning i Svenska för invandrare började utvecklas under 1960-talet i samband med en allt mer ökande immigration till Sverige av arbetskraft. Utbildning i SFI är en egen skolform och enligt skolagen är målet med utbildningen »att vuxna invandrare ska stödjas och stimuleras i sitt lärande. De ska ges möjlighet att utveckla sina kunskaper och sin kompetens i syfte att stärka sin ställning i arbets- och samhällslivet samt att främja sin personliga utveckling« (SFS 2010: 800, 22 kap 2 §). Sveriges kommuner är huvudmän för SFI och har skyldighet att se till att utbildningen erbjuds dem som har rätt till den. Rätt att delta i utbildningen har personer som fyllt 16 år, är bosatta i landet och saknar sådana grundläggande kunskaper i svenska språket som utbildningen syftar att ge (SFS 2010: 800, 22 kap 13 §)¹.

Sedan starten har SFI varit föremål för debatt och reformer, då utbildningens mål alltid befunnit sig i skärningspunkten mellan utbildnings-, migrations-, arbetsmarknads-, integrations-, språk- och socialpolitik. Målen för utbildningen har varierat under åren inom ramen för de diskurser som dominerat talet om utbildningen (Lindberg & Sandwall 2007; Rosén 2013; Rosén & Bagga-Gupta 2013). Sedan 2007 ska dock utbildningen enligt kursplanen först och främst vara en kvalificerad språkutbildning, där kommunikation i vid bemärkelse är det centrala (SFS 2006: 28, 2009: 2, 2011: 13). Samtidigt finns även ett mål om interkulturell kompetens:

Eleven ska också utveckla sin interkulturella kompetens genom att reflektera över egna kulturella erfarenheter och jämföra dem med företeelser i vardags-, samhälls- och arbetsliv i Sverige. (SFS 2012: 13)

I kursplanens skrivning finner vi dels en målsättning med undervisningen, eleven ska utveckla interkulturell kompetens, dels en metod för detta, nämligen genom att reflektera och jämföra sina egna kulturella erfarenheter med företeelser i Sverige. Interkulturell kompetens ska med andra ord uppnås genom reflektion och jämförelser av företeelser i vardags-, samhälls- och arbetsliv i Sverige och i elevens tidigare erfarenheter.

Empiriskt material

De empiriska exempel som analyseras är del av projektet CIC, Categorizations, Identities and Communication. Materialet har skapats under en sammanlagt tio veckor lång etnografiskt inspirerad studie där fem grupper på ett lärcenter för SFI följdes under en termin. Under denna period följdes grupperna på lärcentret genom delta-gående observation under de aktiviteter som ägde rum. Sammanlagt skapades 95 timmar audio- och videomaterial samt fältanteckningar under tiden på lärcentret².

Identitetsarbete i det interkulturella klassrummet

I samtalet som presenteras i transkript 1 möter vi läraren och två SFI-studerande, Phalin och Sawat. Läraren har inlett lektionen med att skriva »påskkärring« på tavlan vilket initierat ett samtal om påskkärringar mellan läraren och eleverna om hur man ska göra när påskkärringar kommer och ringer på dörren. Läraren har även med sig arbetsmaterial om påsk som hon delar ut till eleverna. Läraren börjar sedan beskriva påsken och orienterar sig i denna berättelse mot en identitetsposition som lärare, svensk och kristen.

Transkript 1

LÄRARE: Vi firar påsk för att Sverige är ett kristet land. Många i Sverige en del tror på Kristus och Gud, en del tror inte men de är, Sverige de räknas som ett kristet land, men det finns muslimer, det finns judar, det finns buddister, det finns många religioner i Sverige, men Sverige räknas som ett kristet land med kristna högtider.

Vi ser här hur läraren undervisar eleverna om påsken, varför påsk firas i Sverige och att det är en kristen högtid. Samtidigt som läraren framställer Sverige som ett kristet land så lyfter hen fram att det finns andra religiösa grupper, men att Sverige ändå »räknas som ett kristet land«. Sverige, i form av nationalstaten Sverige, utgör centrum för talet om tradition och kultur och läraren positionerar sig som representant för Sverige och svenskarna. Övriga religioner och traditioner finns i Sverige men det är det kristna som utgör normen. Genom hens användning av *vi* positionerar hon sig själv som tillhörande denna dominerande grupp svenskar och kristna i Sverige »vi firar påsk«. I talet om påsken finns därmed ett vi – dom skapande, där läraren som representant för det svenska ger röst åt berättelsen om Sverige. I intersektionen mellan identitetspositionerna lärare, svensk och kristen ges läraren ett tolkningsföretråde om det svenska som de SFI-studerande ska lära om. Därmed positioneras de SFI-studerande utanför det svenska snarare än en del av berättelsen om det svenska.

I exempel två finner vi ett liknande exempel när läraren inför hela gruppen studerande berättar om svenska högtider i december. Läraren har delat ut ett arbetsmaterial om svenska högtider och i exemplet ser vi ett samtal mellan läraren och de studerande Ali, Ahmed, Jahmir.

Transkript 2

LÄRARE: December är också en stor festmånad i Sverige, advent, lucia och julafton. Alla fest i december

ALI: mhm tre

LÄRARE: Tre stora fester i december och varför har vi så många fester i december? Vad firar svenskarna på julafton? Varför julafton?

AHMED: Kommer ö kommer

JAHMIR: Nya år

LÄRARE: Nej de kommer

JAHMIR: Jesus kommer Jesus

I likhet med transkript 1, är fokus i samtalet svenska traditioner och det är läraren som genom att orientera sig mot en identitetsposition undervisar deltagarna om dessa. Läraren ställer i likhet med ett samtalsmönster där läraren initierar frågor, eleverna svarar och läraren ger respons (Initiation Response Evaluation, IRE), frågor som hen utifrån sin position som lärare kan förväntas redan veta svaret på. Positioneringen som svensk, inom gemenskapen »vi svenskar«,

förekommer dock endast vid ett tillfälle i samtalen och i samma tal-tur görs också ett distanstagande från denna vi-gemenskap genom användningen av »svenskarna« snarare än »vi« eller »vi svenskar«. Samtidigt ges även här en berättelse om svenskarna, en gemenskap där de studerande inte är inkluderade och som läraren har tolkningsförtråde att definiera även om hen inte nödvändigtvis positionerar sig tillhöra den. Deltagarna ges således inte möjlighet till och tar i interaktionen inte heller möjligheten att positionera sig som en del av det svenska.

Avslutande diskussion

Gemensamt för de två samtal från SFI som lyfts fram i transkripten ovan samt för den beskrivning av interkulturell kompetens som återfinns i kursplanen för verksamheten, är en förståelse både av kulturen och av deltagarnas identiteter som enhetliga och fasta i tid och rum. Kultur, ofta i form av traditioner, görs i undervisningen till objekt att lära om snarare än dynamiska och föränderliga narrativer som deltagarna är inkluderade i och medskapare av. De studerande befinner sig geografiskt i Sverige, i ett klassrum på SFI, men positioneras i »sin kultur« med vilken hen ska jämföra företeelser i Sverige med. Då den svenska kulturen utgör centrum, positioneras SFI-deltagarna av läraren utanför denna och i sina respektive kulturer från vilka de betraktar detta centrum. Inom ramen för denna diskurs positioneras läraren som företrädare och representant för det svenska. Identitetspositionerna *lärare* och *svensk* flyter därmed samman i talet om (den svenska) kulturen som fast och enhetlig. Om vi istället har ett interkulturellt förhållningssätt, förflyttas fokus från jämförelse till förståelse av den andre (jfr European Council 2011). I SFI-klassrummet finns goda möjligheter till sådana möten; här finns människor med olika språkliga och kulturella erfarenheter inbäddade i identitetspositioner såsom kön, ras, ålder, klass etc.

Det finns således en problematik med att i denna mångfald av erfarenheter reducera utvecklandet av interkulturell kompetens till en jämförelse mellan det svenska (representerat av läraren) och det andra, det vill säga alla de erfarenheter som deltagarna har med sig. En undervisning som istället utgår från att det interkulturella lärandet sker i dialogen mellan människor, inbegriper även en förståelse av både kulturer och identiteter som dynamiska och föränderliga i tid och rum. Det är i det interkulturella mötet som utrymme finns för förändring då individen i mötet med den andra tar vara på likheterna men också det unika i varje individ och i varje kulturell

erfarenhet. För att kunna möta den andre krävs en öppenhet om att de kulturella erfarenheter, normer och värderingar som en individ har med sig inte är de enda rätta utan att just är ett pågående narrativ inbäddat i de diskurser som finns tillgängliga.

Inom SFI-undervisningen sker interkulturella möten inte enbart mellan lärare och studerande utan också, och kanske framförallt, mellan de studerande. Alla deltagare i SFI, både de studerande och lärare, kommer till klassrummet med en mängd varierande erfarenheter inte enbart som svenskar, somalier eller irakier. Genom att i undervisningen istället synliggöra likheter och variationer både inom och mellan kulturer kan lärare och deltagare tillsammans utveckla en förståelse för kulturer som föränderliga och därmed också inkluderande. På så sätt kan det interkulturella lärandet skapa möjlighet för SFI-deltagarna att inkluderas och delta i en klassrumsgemenskap men även i föreställningen om det svenska; en gemenskap som är föränderlig och full av nyanser och motsägelser.

Noter

1 Rätt att delta i SFI har även finländska medborgare över 16 år som »stadigvarande arbetar i kommunen men är bosatt i Finland nära gränsen till Sverige och saknar sådana grundläggande kunskaper i svenska språket som utbildningen syftar till att ge« (SFS 2010: 800, 22 kap 13). Personer som »har sådana kunskaper i det danska eller norska språket att grundläggande svenskundervisning inte kan anses nödvändig« har dock inte rätt att delta i SFI (SFS 2010: 800, 22 kap 14).

2 I föreliggande text presenteras exempel från en av de fem grupper som deltog i studien. Moment

som syftade till att de SFI-studerande skulle lära om svenska traditioner förekom vid återkommande tillfällen under den etnografiska studien vid lärcentret. Det samtal som valts ut som exempel utgör således illustrationer av samtal som ofta uppkom i klassrummen då undervisningen specifikt riktades mot att undervisa om så kallad svensk kultur och tradition. För mer om CIC projektet och dess empiriska material se <http://www.oru.se/Forskning/Forskningsmiljoer/miljo/HS/Kommunikation-kultur-och-mangfald/Forskningsprojekt1/Forskningsprojekt/?rdb=850>.

Litteratur

- Burns, A. & Roberts, C. (2010). Migration and Adult Language Learning: Global Flows and Local Transpositions. *TESOL Quarterly*, 44(3), s. 409-419.
- European Council *Intercultural dialogue*: http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/concept_EN.asp (2014.10.01)
- Lindberg, I. & Sandwall, K. (2007). Nobody's darling? Swedish for adult immigrants: A critical perspective. *Prospect*, 22(3), s. 79-95.
- Norton, B. (2000). *Identity and Language Learning: Gender, Ethnicity, and Educational Change*. Harlow: Longman.
- Pavlenko, A. & Lantolf, J. P. (2000). Second Language Learning as Participation and the (Re)Construction of Selves. I: J. P. Lantolf (ed.), *Sociocultural Theory and Second Language Learning*. Oxford: Oxford University.
- Pavlenko, A. & Blackledge, A. (2004). Introduction: New Theoretical Approaches to the Study of Negotiation of Identities in Multilingual Contexts. I: A. Pavlenko & A. Blackledge (eds.), *Negotiations of Identities in Multilingual Contexts*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Rosén, J. (2013). *Svenska för invandrarskap: språk, kategorisering och identitet inom utbildningsformen Svenska för invandrare*. (Örebro studies in education; 38). Örebro: Örebro universitet.
- Rosén, J. & Bagga-Gupta, S. (2013). Shifting identity positions in the development of language education for immigrants: an analysis of discourses associated with 'Swedish for immigrants'. *Language, Culture and Curriculum*, 26(1), s. 68-88.
- SFS 2009: 600: *Språklag* [http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Spraklag-2009600_sfs-2009-600/\(2012-12-18\)](http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Spraklag-2009600_sfs-2009-600/(2012-12-18))
- SFS 2010: 800 Skollag [http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/#K22\(2014-10-01\)](http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/#K22(2014-10-01))
- SKOLFS 2006: 28 *Förordning om kursplan för svenskundervisning för invandrare*. [http://www.skolverket.se/skolfs?id=1262\(2014-10-01\)](http://www.skolverket.se/skolfs?id=1262(2014-10-01))
- SKOLFS 2009: 2 *Förordning om kursplan för svenskundervisning för invandrare*. [http://www.skolverket.se/skolfs?id=1491\(2014-10-01\)](http://www.skolverket.se/skolfs?id=1491(2014-10-01))
- SKOLFS 2012: 13 *Förordning om ändring i förordningen (SKOLFS 2009:2) om kursplan för svenskundervisning för invandrare*. [http://www.skolverket.se/skolfs?id=2413\(2014-10-01\)](http://www.skolverket.se/skolfs?id=2413(2014-10-01))
- Utbildningsdepartementet (1983). *Olika ursprung. Gemenskap i Sverige. Utbildning för språklig och kulturell mångfald. Huvudbetänkande i språk- och kulturarvsutredningen*. SOU 1983:57. Stockholm: Liber/Allmänna förl.